

Didžiosios skaros lokalinėje tradicijoje*

Inga Nėnienė

1998–2003 m. šio straipsnio autorė rinko duomenis apie didžiąsias skaras iš visos Lietuvos. Mokslinio tyrimo rezultatai buvo pateikti disertacijoje „Didžiosios skaros Lietuvoje: kaimo ir miesto kultūrų sąveika“ ir apginti humanitarinių mokslų daktaro laipsniui gauti. Šis straipsnis yra atlikto etnologinio tyrimo dalis, kuriame atskleidžiama Tauragnų krašto skarų tradicijos įvairovė.

Tikslas. Apžvelgti ir išnagrinėti Tauragnų krašto moterų didžiųjų skarų audimo ir dėvėjimo tradicijas nuo XIX a. vidurio iki XX a. pabaigos.

Problema. Skarų audimo, dėvėjimo ir vertės kaita bei lokaliniai ypatumai.

Uždaviniai. Nustatyti skarų išvaizdos savitumus: pluoštą, spalvų ir pynimo raštus, puošybos elementus, apdailą, skarų apsisupimo būdus, paskirtis ir išigijimą.

Šaltiniai ir literatūra. Pagrindinis šaltinis – autorės 2000 m. vasaros ekspedicija (46 pateikėjai ir 15 skarų). Šiek tiek žinių imta iš Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus rankraštyno (2 aprašai, M. Mastonytės, D. Petrėnienės ir A. Palskienės). Spaudoje apie Lietuvos skaras ir jų gamybos pobūdžio raidą duomenų skelbė M. Mikuvienė (Pabaltijo istorinis etnografijos atlasas. Ryga, 1986; rusų k.). Taip pat yra S. Bernotienės paskelbti Aukštaitijos liaudies moterų skarų apibūdinimai (Lietuvių valstiečių skaros, Liaudies meno savitumas. Vilnius, 1984. p. 49). S. Bernotienė ir H. Kairiūkštytė-Jacinienė atkreipė dėmesį ir į baltos drobulės naginių savybes (Balta spalva senovės lietuvių aprangoje, Pergalė, 1976, nr. 10, p. 161).

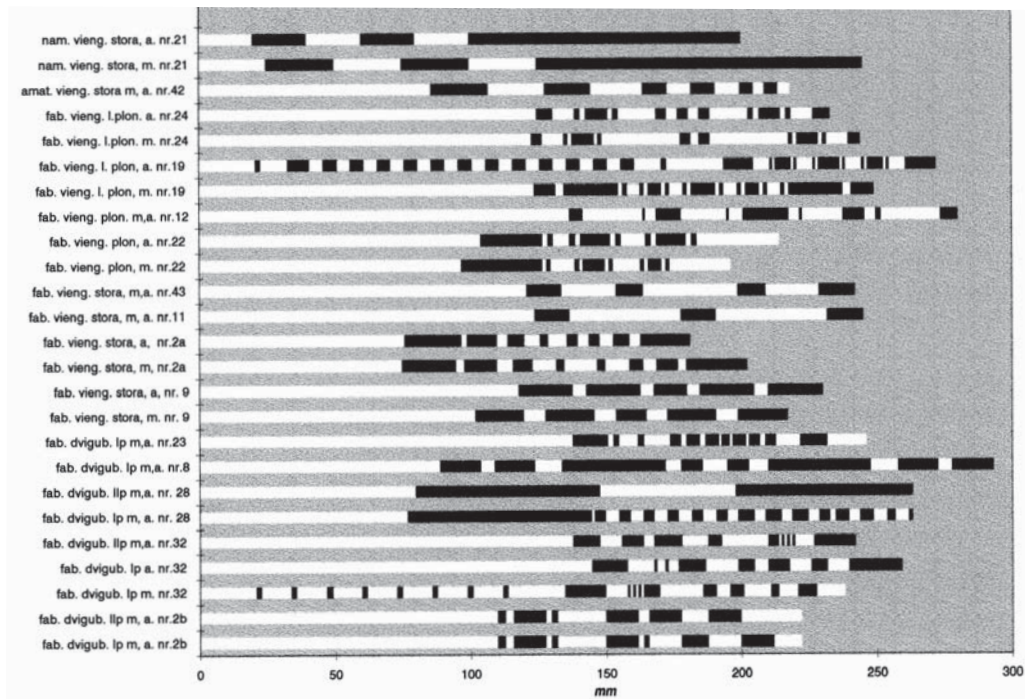
Skarų ornamentika

XX a. II ketvirtį Tauragnų valsčiuje būta įvairių rūšių užsisiaučiamų skarų. Pirmiausia audinio storiu skyrėsi 4 jų grupelės.

1. Pačios storiausios ir šilčiausios buvo fabrikinės gamybos *veltinės* skaros. Jų audeklas buvo dvigubo audimo, vilnonis, viena geroji pusė spalvingesnė ir šiek tiek pavelta.

2. Vidutinio storio, viengubo audimo vilnonės skaros, kai kurių viena pusė

* Straipsnis aprobuotas serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos. Leidyklai įteiktas 2001 10 18.

buvo pavelta. Tokios rūšies buvo tiek namų, amatininkų, tiek ir fabrikinės gamybos skaros.

3. Plonos, viengubo audinio, vilnonės ir pusvilnonės, dažniausiai fabrikinės gamybos, vadinamos *plonute*.

4. Plonos vilnelės ir šilko skaros, fabrikinės ar manufaktūrinės gamybos.

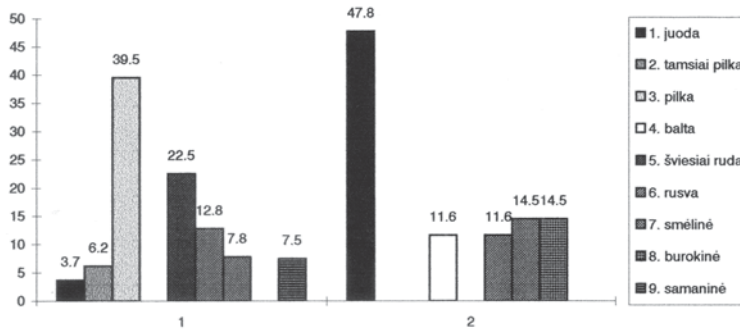
1–3 grupelių skaros dažniausiai buvo languotos, retkarčiais vienspalvės arba su ruožais pakraščiuose. 4 grupės skaroms būdingi augaliniai ornamentai.

Būdingiausi šiltųjų skarų ornamentai – tai susikertančių įvairiaspalvių ruoželių sudaromi langai, tarmiškai čia vadinami *klėtkomis*, *lungeliais*, o tokio ornamento skara – *klėtkine*, *lunguota* arba *stikluota* skara. Ekspedicijos metu užfiksuota vieno tipo spalvų ornamentika: stambus vientisas langavimas. Vyraujantis skarų audinio pynimo raštas – sustiprintas ruoželis (2/2), amatininko darbo skaroje – išvestinis ruoželis.

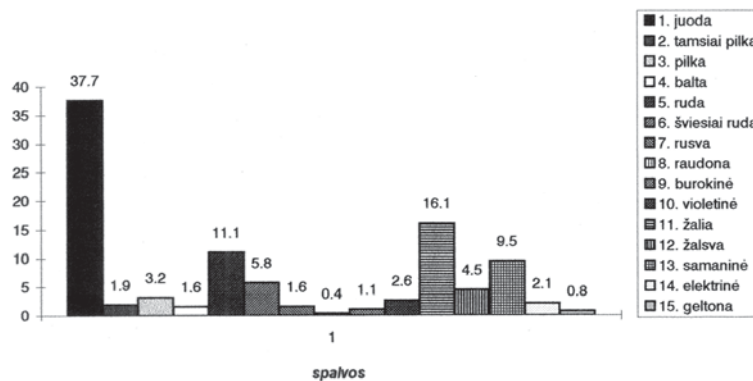
Namie austų skarų spalvos pagal pateiktųjų pasakojimus buvo tokios: juoda (28,6%), žalia (17,8%), balta (14,3%), ruda (14,3%), pilka (10,6%), burokinė (3,6%), tamsiai mėlyna (3,6%), gelsva (3,6%), raudona (3,6%)¹. Tamsios spalvos fone komponuoti šviesesnių spalvų ruožai. Dažniausiai paminėtas juodos ir baltos spalvų derinys. Lauko tyrimų metų užfiksuotas tik vienas namų darbo pavyzdys – Onos Ruzgienės iš Pilkėnių k. skara, kurią audė jos mama apie XX a. trečiąjį ir ketvirtąjį dešimtmetį (1 pav., žr. spalvotą lanką). Juodos spalvos skaros dugnas yra stambiai sulanguotas burokinės, rusvos, baltos spalvų ruožais. Langų raportas metime – 25 cm, atauduose – 20 cm. Ruožų dydžiai (mm) metime išdėstyti taip: 25:25:25:25:25:120, spalvų tvarka – smėlinė, burokinė, juoda, burokinė, smėlinė, juoda; atauduose: 20:20:20:20:20:100, spalvos – balta, rus-

2 pav.* Ruožų dydžiai langų ornamento raporte (mm), m – metmenyse, a – atauduose

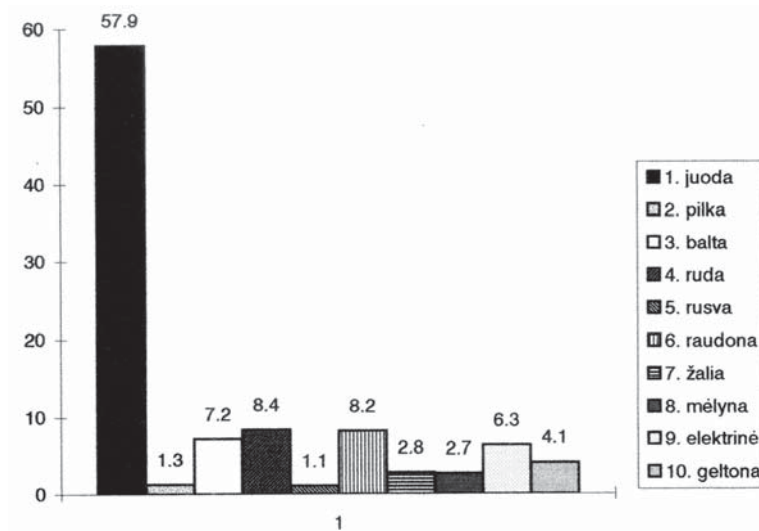
¹ Spalvos paminėjimų skaičius išreikštas procentais.
* Dalį pav. žr. spalvotame lanke (p. 561–576).

3 pav. Spalvos kiekis % amatininkų (1) ir namų (2) audimo skarose (2 vnt.)

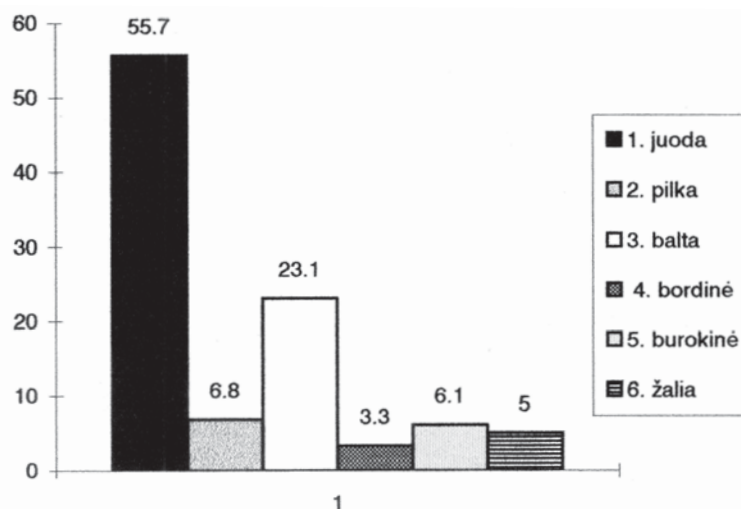
4 pav. Spalvos kiekis % dvigubo audinio fabrikinės gamybos skarose (5 vnt.)

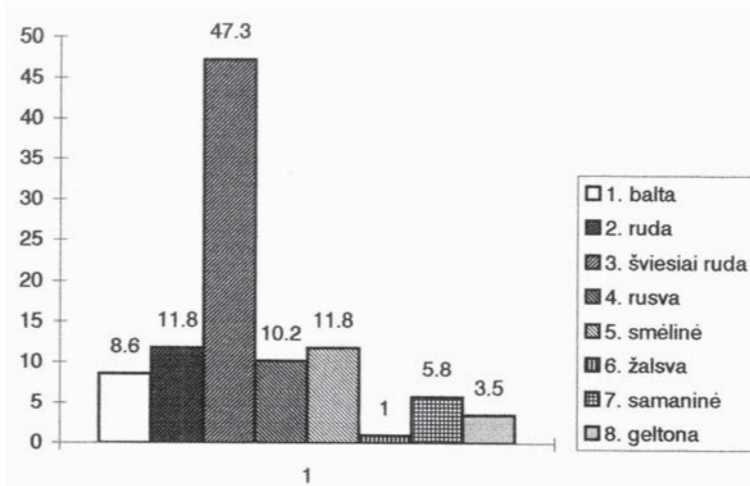
5 pav. Spalvos kiekis % viengubo storo audinio fabrikinės gamybos skarose (4 vnt.)

va, juoda, rusva, balta, juoda (2, 3 pav.). Audinio pynimas – sustiprintas ruoželis (2/2). Audinio tankumas metmenyse 12, atauduose – 9 siūlai centimetre. Metime panaudoti mišrūs, atauduose – naminės vilnos siūlai. Skaros keturiuose kraštuose iš audinio išleistų siūlų suvyti 9–11 cm kutai.

Panašūs spalvų deriniai pateikėjų paminėti prisimenant pirktnes, fabrikinės languotas skaras. Dažniausiai paminėta juoda spalva (26,3%), kitos spalvos – ruda (15,8%), balta (15,8%), pilka (10,5%), žalia (10,5%), mėlyna (7,9%), raudona (7,9%),

6 pav. Spalvos kiekis % viengubo plono audinio fabrikinės gamybos skarose (2 vnt.)

7 pav. Spalvos kiekis % viengubo labai plono audinio fabrikinės gamybos skarose (2 vnt.)

geltona (5,3%). Nemažai šios rūšies skarų užfiksuota lauko tyrimų metu (14 vnt.). Visos skaros pasižymi vientisu langavimu, buvo atlikti spalvų kiekio apskaičiavimai langų ornamento raporte. Gauti duomenys rodo tam tikrą priklausomybę tarp skaros audinio storio ir spalvingumo: kuo storesnis audinys, tuo daugiau derinama spalvų. Pagal šiuos bruožus susidaro keturios fabrikinės gamybos, languoto rašto skarų grupelės: 1) dvigubo storo vilnonio audinio; 2) viengubo, storo vilnonio audinio; 3) viengubo plono vilnonio audinio; 4) viengubo labai plono pusvilnonio audinio.

Pačios storiausios, dvigubo audinio skaros (*veltinės*) pasižymi didesniu spalvingumu (iš viso apie 15 spalvų ir atspalvių). Skarų raportuose panaudota nuo 4 iki 12 spalvų. Esminis dvigubo audinio skarų skirtumas nuo viengubo audinio skarų tas, kad jos turi pirmąją pusę – „gerąją“ ir antrąją pusę – „blogąją“ (vidinę). Šiose pusėse spalvų ornamentai nevienodi. Pirmojoje pusėje būna daugiau spalvų ir raportas susideda iš 15–30 ruoželių (1 grafikas). Antrosios pusės raportas paprastesnis – mažiau spalvų, ruožai stambesni (4–9 spalvos 4–18 ruožų raporte). Raporto platusis ruožas (nuo 21 iki 145 mm), kuris sudaro skaros langų ornamento dugną, dažniausiai būna tamsios spalvos: juodos, tamsiai žalios, samaninės, rudos (3 grafikas). Tamsiame fone vertikaliai ir horizontaliai dėstomi šviesesnių spalvų ruožai (pilka,

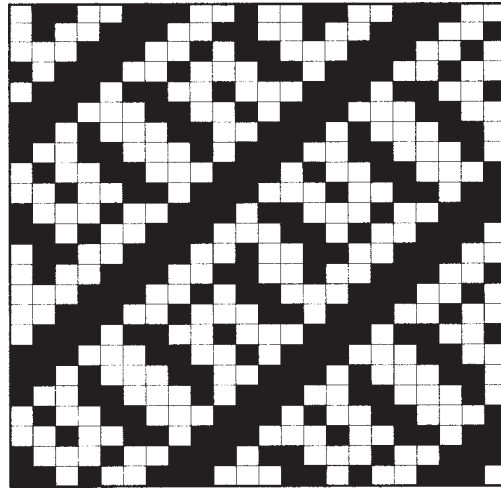
žalsva, violetinė, šviesiai ruda, rusva, balta, elektrinė). Sudaromi 222–293 mm raportai. Kai kuriose skarose kvadratiniai langai, „gerojoje“ pusėje pabrėžiami vienos ryškios spalvos (baltos, geltonos) buklė tipo su plaušėliu įaudžiamu siūlu. Tiesa, kartais metmenų ir ataudų kryptyse ruožai išdėstomi skirtingai, tada padaromi nesimetriškos struktūros langai.

Antrosios grupelės viengubo storuko audinio skaros yra ne tokios spalvingos, jų raporto struktūra paprastesnė. Būdinga ornamento struktūra – keturios spalvos, 3–9 dydžių 6–16 ruožų, raporto dydis – 181–293 mm. Juodos spalvos fone iš rudos, raudonos, baltos, elektrinės, geltonos, žalios, mėlynos, pilkos spalvų ruožų sudaromi kvadratiniai arba šiek tiek pailgi langai (1, 4 pav.).

Trečiosios viengubo plono audinio skarų grupelės langų ornamentika pasižymi penkių spalvų 7–10 dydžių 17–18 ruožų struktūra. Juodos spalvos fone susikirsdami baltos, pilkos, žalios, burokinės, bordinės spalvų ruoželiai sudaro 196–280 mm dydžio langus (1, 5 pav.).

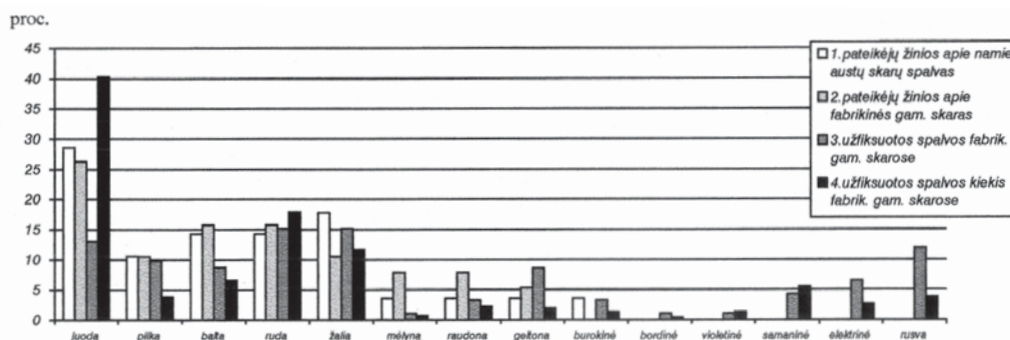
Ketvirtai ploniausio audinio skarų grupei būdingi pasteliniai pustonijų deriniai, sudaromi iš rudos, samaninės, žalios, geltonos spalvų. Vyrauja šviesiai ruda spalva (47,3 proc.) (6 pav.). Lango struktūra sudaroma dviem būdais: taisyklingai (kai metmenyse ir atauduose ritmas ir spalvos vienodi) arba netaisyklingai (kai metmenų ir ataudų raštas nesutampa), pavyzdžiui, metmenų raportas sudaromas iš 7 dydžių 52 ruoželių, ataudų – 7 dydžių 30 ruoželių. Raportų dydžiai nuo 233 iki 272 mm (1 pav.).

Šio krašto amatininkų audimo skarų ornamentika apibūdinama remiantis vienu Taurapilio kaime surastu pavyzdžiu. Tikslių žinių apie šios skaros pagaminimą ir įgijimą nėra, tačiau straipsnio autorė, remdamasi kitose Aukštaitijos

8 pav. Spalvos audinio pynimo raštas. Pateikė A. Šinkūnienė iš Taurapilio k. Aut. pieš.

10 pav. Skarose užfiksuoto spalvų kiekio ir pateikėjų spalvų paminėjimų palyginimas (%)

vietovėse aprašytais panašiais pavyzdžiais, mano, kad tai galėjo būti profesionalaus amatininko ar verslininko audėjo XX a. antrąjį–ketvirtąjį dešimtmečiais nuausta skara. Jai būdingas susipinantis faktūrinio audinio ir spalvingų langų raštų derinys (2 pav.). Languotos ir/arba su pakraščių ruožais faktūrinio audinio skaros daugiau buvo paplitusios šiaurės, šiaurės Rytų ir Vidurio Lietuvoje. Manoma, kad jų išplitimo pradžia siejasi su XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Rygoje veikusiais tarp-tautiniais audėjų kursais, kuriuose mokėsi ir lietuviai². Be to, į Lietuvą atvykdavo padirbėti ir latvių audėjų. Minėto pavyzdžio skara yra vientisai languota. Spalvų ornamento raportas metmenyse ir atauduose tas pats, sudarytas iš 7 dydžių 14 ruoželių: 86:21:21:17:19:9:9:9:9:5:4:5:4 (mm). Spalvų išdėstymo tvarka tokia: pilka, tamsiai pilka, šviesiai ruda, tamsiai pilka, šviesiai ruda, rusva, šviesiai ruda, rusva, smėlinė, rusva, smėlinė, rusva, smėlinė (metmenyse). Vyrauja pilka spalva (39,5%) (2 pav.). Ataudų raporte tamsiai pilki siūlai pakeisti tamsiai samaninės ir juodos spalvos siūlais. Audinio pynimo raštą sudaro 12-os nyčių išvestinis ruoželis (3 pav.).

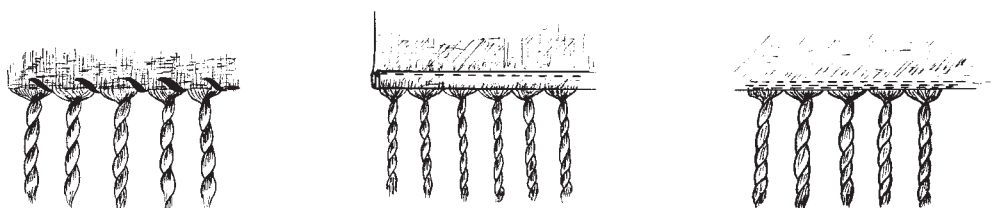
Atlikti skarų spalvos kiekio apskaičiavimai leidžia palyginti skirtingos rūšies skarų koloritą bei sugretinti lauko tyrimų metu skarose užfiksuotas spalvas su moterų paminėtomis skarų spalvomis (7 pav.). Palyginus matyti, kad vyraujančios pagrindinės spalvos minėtais atžvilgiais daugmaž sutampa, pateikėjų atminty liko gana tikslus spalvų vaizdas. Tačiau matyti, kad pateikėjos fabrikinės gamybos skaroms dažniau nei užfiksuota skarose priskyrė raudoną, mėlyną ir baltą spalvas, mažiau – žalią, visai nepaminėjo violetinės, elektrinės, rusvos, samaninės spalvos. Žalia spalva dažniau priskirta namų darbo skaroms. Deja, išsamiau palyginti sunkoka dėl empirinių pavyzdžių stokos.

Skarų puošyba ir apdaila

Be audinio ornamentikos, ryškus skarų akcentas yra kutai (*kutosai*). Dažniausiai jie buvo išleidžiami iš audinio metmenų ir ataudų siūlų ir suvejami į virvutes. Jų galuose buvo užmezgami mazgeliai (4 pav.). Fabrikinių skarų kutai gerokai pavelti, be mazgelių. Kartais namie austų skarų kraštuose kutai buvo pritvirtinami: sruogelės įneriamos, prineriamos su vašeliu. Rombeliais raišioti kutai ypač būdingi augalinio rašto šilkinėms, vilnonėms skaroms. Namų ir amatininkų darbo skarų kutų ilgis 6–11 cm, fabrikinės gamybos – 7–15 cm.

Siuvinėjimu puošti vilnonės skaros tradicijos nebuvo, tačiau šių skarų kampuose kartais aptinkami siuvinėti asmens ženklai. Tai padėjo skarą atskirti ir išsaugoti žmonių susitelkimo vietose. Moterys skaras dažnai pasidėdavo bažnyčios prie-

13 pav. Skaros kraštų apdaila.
Aut. pieš.

² Alsupe A. *Audėji Vidzemē*, Rīga, 1982, p. 243.

angyje, zakristijoje. T. Laurinkienė skaros kampelyje išsiuvinėjo savo vardo pirmąją raidę: „*Tai kaip tik bus raide, niekas nesumainys, nepaims*“ (5 pav.).

Skarų kraštai kartais buvo sutvirtinami siūlėmis. Jie apsiuvami kilpelėmis, dygsneliais, tais pačiais kaip skaros siūlais arba kitos spalvos medvilniniu siūlu. Kai kurių pirktinių skarų kraštai apsiuvami 1–3 siuvimo mašinos siūlėmis, dažnai prieš tai būdavo užlenkiama klostelė.

Moterų pečių užsupalai XIX a. viduryje – XX a. pradžioje

Marijos Miliuvienės duomenimis³, XIX a. viduryje šio krašto moterų skarų dėvėsenoje vyravo vilnonės daugiaspalvio langavimo skaros. Mažiau buvo paplitusios pusvilnonės, lininės langų rašto skaros. Jos susiūtos iš dviejų palų, kraštuose buvo kutai. Pasitaikė ir vienspalvių (baltų) lininių pečių užsupalų – *plotkų*, kituose kraštuose vadinamų drobulėmis. Istoriniuose šaltiniuose šie užsupalai jau minimi nuo XVI a. Juos ausdavo smulkiu rašteliu per 4–16 nyčių. Jų dydis buvo apie 0,7–1,5 m pločio ir 2,2–2,8 m ilgio, išilgai susiuvami iš dviejų palų. Kartais galuose įausdavo raudonas juosteles. Valstiečių skaras tyrinėjusios S. Bernotienės duomenimis, drobulėi, be praktinės paskirties, buvo priskiriama magiška jėga – balta lininė drobulė saugojanti moterį ir kūdikį nuo blogų akių⁴. Tyrinėtojos H. Kairiūkštytės-Jacinienės nuomone, baltas audeklas turėjo ir gydomąją galią: „*Vaikui išsigandus, reikia jį suvynioti į drobulę (paklodę) ir smilkyti šventomis žolelėmis*“⁵.

Dauguma to meto drabužių buvo savadarbiai, pačių moterų audžiami namuose. Nuo XIX a. vidurio pastebėta kaimo aprangos pokyčių, išryškėjusių fabrikinės ir amatininkiškos gamybos medžiagų panaudojimu. Pirmiausia miestietiškos naujovės radosi vakarų ir vidurio Lietuvoje. Pasirodė fabrikinė medžiaga sijonams, vietoj namų audimo užsupalų pradėta dėvėti pirktines skaras, paplito šilkinės skaros ir skarelės pečiams, galvai, kaklui. Rytų Aukštaitijoje fabrikinės gamybos skaros pradėjo plisti XIX a. pabaigoje, o jau 1930 m. vyravo⁶. Pastaruoju laikotarpiu miestietiškas aprangos stilius baigė pakeisti tradicinį kaimiečių aprangos stilių. Kai kurias tradicinės aprangos dalis nustota dėvėti arba jos pakeistos kitomis. Jau XIX a. pabaigoje iš dėvėsenos išnyko lininės drobulės. Nuo XX a. pradžios ėmė nykti ir didžiųjų skarų dėvėseną. Ilgiau jos dėvėtos vyresnio amžiaus moterų. Storų vilnonių skarų dar prireikdavo ilgesnį laiką keliaujant pėsčiomis ar arkliais kinkytais vežimais bei rogėmis.

Skarų dėvėseną ir pritaikymai XX amžiuje

XX a. II ketvirčio laikotarpiu Tauragnų valsčiaus moterys nuo lietaus, sniego, šalčio dažniausiai siautėsi vilnonėmis skaromis. Moterys sakydavo, kad skara *susisupi, apsisupi, užsisupi, apsvinioji, susvinoji*. Šios skaros buvo didelės (138–165 cm pločio, 150–170 cm ilgio). Jas lenkdavo per pusę. Buvo du pagrindiniai sulenkimo būdai: 1) lenkiant išilgai pusiau sudaryti stačiakampio formą ir 2) lenkiant

³ Милювене М. К. Наплечные покрывала и платки, *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда*, Рига, 1986, с. 62–71.

⁴ Bernotienė S. Lietuvių valstiečių skaros, *Liaudies meno savitumas*, Vilnius, 1984, p. 49.

⁵ Kairiūkštytė-Jacinienė H. Balta spalva senovės lietuvių aprangoje, *Pergalė*, 1976, nr. 10, p. 161.

⁶ Милювене М. К. Комплексы традиционной одежды и ее соотношение с городской одеждой, *Историко-этнографический атлас Прибалтики: Одежда*, Рига, 1986, с. 20–21, карта 27.

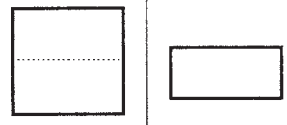
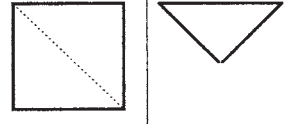
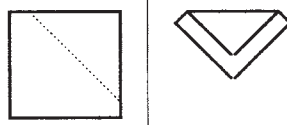
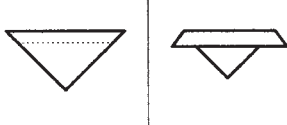
įstrižai per pusę sudaryti trikampio formą (*susidėti trikuliškai, trikuliai*) (14 pav.). „*Sudaryti trikampių*, – A. Bikuvienuos nuomone, – *senobiškiau*“, E. Barkuvienė pabrėžė praktiškumą – „*daugiau apsisupi, kai trikampių, ilgesnė užpakaly*“. Sulenkta pusiau skara gaubėsi galva, pečius, prieky sumesdavo kampas (*sukryžavodavo*), nugarą dengdavo didelis kampas, pateikėjų žodžiais: „*un nugaras smailuma*“, „*nuslaidžia kūlys*“. Priekyje kampas prilaikydavo rankomis – „*susmyga ir aina*“ (15–16 pav., žr. spalvotą lanką). Žiemą, kai važiuodavo, kaklo srityje „*dar skaryte surišdavo, kad turėtųs*“ (18 pav., žr. spalvotą lanką). Kartais trikampiškai sulenkta skaros kraštą dar kartą per sprindį užlenkdavo, – taip jį pamažindavo, o kad padidintų, jį lenkdavo šiek tiek toliau nuo vidurio. Vieną plonesnės skaros kampą buvo galima apsukti apie kaklą ir užkišti (19 pav., žr. spalvotą lanką).

Kur kas rečiau buvo minimas skaros sulenkimas stačiakampiškai, moterų pasakymu – *doylinkai*. Mokytojų 1969 m. užrašytas 85 metų amžiaus T. Ivanauskienės pasakojimas, kuriame teigiama, kad lenkti trikampiškai yra senesnė tradicija nei lenkti stačiakampiškai⁷. Gretimose Kuktiškių, Daugailių apylinkėse M. Miliuvienės (Mastonytės) užrašuose pasakojimuose teigiama, kad lenkti stačiakampiškai „*pradėjo paskui*“, taip buvo gražiau, tai patiko jaunesnėms moterims⁸. Galima teigti, kad antrasis sulenkimo būdas šiame krašte yra vėlyvesnis.

Ne dėl grožio, daugiau patogumo dėlei, o užsisupusios skaromis kai kurios moterys po smakru susisegdavo sege, čia vadintomis *spilka* arba *špilka*. T. Laurinavičienė, pati mėgusi dėvėti skaras, aiškino: „*Spilku užsisegdavom, tai tadu nesisklaidyta, runkas pakiši, nesulyja*“.

Po skaros kampais į glėbį tilpdavo ir mažas vaikas. T. Laurinavičienė papasakojo tokį vaiko nešimo skaroje būdą: trikampiškai sulenkta skaros vienu kampu uždengiamas dešinys petys, kitas kampas pakišamas po kaire pažastimi, priekyje surišamas mazgas, tada į sudarytą sterblę įkišamas vaikelis arba „*šituos kūliuos inriša vaikų*“ (J. Trinkūnienė) (13 pav.). Taip buvo lengviau nešti. Tačiau kitų pateikėjų nuomone, vaikus skaromis pasirišdavo tik čigonės, – „*čigonų mada*“.

Atskirai į skarą kūdikį vyniodavo tik ypatingomis progomis, pavyzdžiui, žiemą vežant į bažnyčią krikštyti. Suvystytą kūdikį įvyniodavo į skarą. Kitą variantą su pagalve parodė O. Gimbu-

Lenkimo būdai:	Lenkimo linija ----	Gaunama forma
P a g r i n d i n i a i	1. Stačiakampiu	
	2. Trikampiu	
I š v e s t i n i a i	2a	
	2b	

14 pav. Skarų

lenkimo būdai.

Aut. pieš.

⁷ ES, b. 223(50), l. 122., T. Ivanauskienė, Tauragnai, Utenos r. Užrašė D. Petrėnienė ir A. Palskienė 1969 m. Tauragnuose.

⁸ ES, b. 455, l. 28, G. Buivydienė, 83 m., Kiauliupio k. Kuktiškių apyl. L. 42; M. Gruodienė, 67 m., Kiburių k., Daugailių apyl. Užrašė M. Mastonytė 1968 m.

tytė: pirmiausia „*indubia pagalvė*“, į ją įdeda kūdikį ir ant viršaus užmeta skarą (14 pav.). Kasdieniška proga į skarą vaiką retai vyniojo: „*Kas vyniojo į skaras, negerbė šito daikto, laikė ne gaspadine*“. Vėliau (maždaug nuo 5-ojo dešimtmečio), kai skarų vertė sumažėjo, jos buvo dažnai panaudojamos kasdieniškoje vaikų priežiūros buityje. Kol dar nebuvo vežimėlių, jose įvyniotus vaikus moterys nešėsi į laukų, į darbus, jomis apklodavo vaikus vietoj antklodžių.

Trūkstant aprangos, didesni vaikai irgi buvo aprišami skaromis, nors jie šio apdaro nemėgo. Skarą sulenkhdavo trikampiskai, jei skara didelė, užlenkdavo jos kraštą. Tada apgaubusios galvą ir pečius, priekyje sukryžiuotus kampus surišdavo nugaroje ir, pasak T. Gasiūnienės žodžių, „*viksi šitas mazgas nugaroj...*“. Taip ketvirtąjį ir penktąjį dešimtmetį šilumos sumetimais vaikai būdavo aprišami prirėkus vykti į kelionę, eiti į bažnyčią, mokyklą ar nešant vaiką į pirtį.

A. Paukštienės, kilusios nuo Užpalių, močiutė buvusi prirėkusi, tad savo šiltąją skarą nešdavosi „*aniuolėlių gaudyt*“.

Skarų laikymo vietos

Šios skaros buvo šventadieninis drabužis. Jas labai vertino ir saugojo, bet kur nepalikdavo. Moterys jomis siautėsi eidamos į bažnyčią. Jei nuėjus į bažnyčią skara buvo šlapia, apsnigta, ją nupurtydavo ir padėdavo ant suoliuko bažnyčios prieangy, priestate ar po vargonais (Daunorių bažnyčioje po jais ties laiptais buvo dėžutės) arba šalia savęs, kitos moterys sulankstyta (*susdaryta*) skarą laikydavo rankose ar ant kelių. A. Paukštienė prisimena mačius, kad skaras „*pasideda prie klausyklos, kad nėr kunigo arba ant suolų biedniesiems*“. Jei šalta, moterys, ypač senesnės, sėdėdavo jomis apsisupusios. Kai nebūdavo kur sėst, skaras pasiklodavo ant grindų ir atsisėdavo: „*būdava, kai laukas [suolai] užpirktas, pasikloja an žemės ir atsisėda, tai mes – vaikai ir senelė*“ (G. Dindienė). Skaras palikdavo ir vežime, kuriuo atvažiuodavo: „*lineikoje buvo dėžutė po pasadu, ten padėdavo skarą ir užrakindavo*“ (O. Rakauskienė), arba špitolėje. Kitos moterys skaras palikdavo pažįstamų žmonių namuose, prie kurių pasistatydavo arklius.

Namuose skaras tvarkingai sulankstydavo ir laikydavo skryniose ar spintose. Sudrėkusias padžiaudavo ant ištemptos virvelės prie krosnies, duonkepio šiltos sienos. Manyta, kad duonos kvapas atbaido kandis. E. Damošienė pasakojo: „*Lazdelį pa lubam pakiša ir uždeda skarų un lazdelas. Duonų kai pakepa, tai uždara pečių, tadu duonas kvapas aina, saka, kundys neėda*“. Dabar, jei skara išsaugota iki šių dienų ir vertinama, ji padedama matomesnėje vietoje, pavyzdžiui, ant kėdės.

17 pav. XX a. 6 dešimtme. skaros dar buvo dėvimos vyresnių moterų. Laidotuvės Daunorių k. 1959 m. Iš J. Vitkauskienės albumo

Skarų įsigijimas ir vertė

XIX a. moterų skaros dažniausiai išsaudavo namuose. Pagal galimybes ir sugebėjimus jas ausdavo individualiai arba kolektyviai – pastaruoju atveju, kai susitardavo austi iš savo verpalų pas vieną kurią nors kaimo audėją. Kaip jau minėta, XIX a. pabaigoje ėmė plisti profesionalių audėjų ir fabrikinės gamybos skaros, o XX a. pradžioje pastarosios išsivyravo. Dalis moterų ir toliau audėsi pačios ar išgirdavo iš amatininkų, tačiau trečiąjį ir ketvirtąjį dešimtmetį Tauragnų valsčiuje tai jau buvo reti atvejai.

Skara buvęs gana brangus pirkiny, vertintas kaip puošnus rūbas, prestižo reikalas ar tiesiog tradicinis moters rūbas: „*Kožna turi, be skaros – ne moteris*“ (T. Laurinavičienė.). „*Kai ištekėdavai – tai be skaros, gink Dieve!*“ (O. Ruzgienė). E. Barkuvienėi už pirmąjį jos uždarbį (apie 12 litų) mama nupirko skarą. Vėliau kitas skaras ji paveldėjo iš savo mamos ir senelės. A. Bikuvienė, pati sau pirkusi skarą „*Smetonos laikais*“, nurodė 40 rublių kainą, kitų paminėtos sumos – 10–20 litų. Kartais skarą merginai nupirkdavo būsimasis vyras prieš vestuves (paminėjo E. Jurgelėnienė, T. Gasiūnienė, ar brolis (paminėjo T. Laurinavičienė). O. Ruzgienės kraičiui skarą nuaudė mama.

Viena moteris skarų turėjo tiek, kiek jų galėjo įgyti. Dažniausiai minėtas skaičius – dvi, rečiau – viena arba trys skaros. Trijų skarų komplektas galėjo būti toks: dvi languotos vilnonės (fabrikinė ir namų audimo) ir viena gėlėta, jei dvi – viena languota ir viena gėlėta, jei buvo viena – būtinai šilta vilnonė languoto rašto namų, audėjų ar fabrikinės gamybos.

Moterys labiau vertino pirkines skaras, su jomis ėjo į bažnyčią, svečius, kasdienai dažniau gaubėsi namų audimo skaromis. Pramoninės skaros labiau vertintos dėl jų medžiaginių savybių: švelnumo, minkštumo, tankumo, kai kurios „*buvo pūkuotos*“. Jas pirkdavo Tauragnų krautuvėse (*kromuose*), kurias paprastai laikė žydai, arba iš keliaujančių prekyvių. Šie prekyviai skaras atnešdavo iš Lenkijos.

Namie austų skarų siūlai buvo naminių avelių vilnos, todėl pasižymėjo šiurkštumu ir mažesniu spalvingumu. Be to, namie siauromis staklėmis austa didelė skara buvo padaroma iš dviejų palų ir turėjo vidurio siūlę, kuri prastino išvaizdą: „*didelių skarų raikia vidus susiūt, išeina negražios*“. Kad išvengtų šio trūkumo, sumanesnės audėjos ausdavo dvilinką audeklą, „*aplankiniu audimu*“. Kitos audėjos tas palas mokėjo suaust. Apie suaudimą T. Laurinavičienė pasakojo: „*Skarų audžia, vienu kraštu palieka [ilgus ataudų siūlus], a un sienas užkabina [tuos siūlus], pagaliokas būdava, taip anas pakabintas, kaip pasieki. Paskui [nuaudus pirmą dalį] jį [pagaliuką su užkabintais siūlais] nukabina, skarą pakabina. Šonų šitą prideda, siūlai išlaisti, sušauda audeklan pa siūlali. Ir tadu vienan susjūngia. Ir suaudžia, ir nēr znoką.*“ A. Miduvienė šį procesą apibūdino taip: „*Kaip audė vienu galų, paliko galus, vienu pusį tik antaude. Tai tadu ataverte ir kitų pusį suaude. Ana plati jau buva*“. Priaudžiant antrą dalį šaudyklės jau nebereikėjo. Išilgai skaros vidurio būdavo vos juntamas sutankėjimas.

Amatininkai, besiverčiantys audimu, turėdavo plačias audimo stakles, skirtas platiems vienpaliams audeklams. Tokių audėjų, S. Stundžienės žiniomis, buvo Juknėnų kaime, E. Bikuvienė paminėjo Bajorų kaimą. G. Dindienei močiutė pasakodavusi, kad tokių audėjų buvę Ignalinoje ir Dūkšte, jie turėję specialias stakles ir šaudyklės su ratukais.

Daugelis kalbintų moterų skaras paveldėjo iš savo mamų, močiucių ar tetų, tačiau tikslesnių žinių apie jų išsigijimo šaltinius negalėjo nurodyti. Skaros buvo saugomos ir perduodamos iš kartos į kartą, nes dažnai sietos su šviesiu artimo žmogaus atminimu, pagarba, prasmingu ryšiu. Pavyzdžiui, E. Kaukėnienės mama savo skarą padovanojo vaikaičiui suvynioti su palinkėjimu: „*Tegul jau bus laimė vaikui*“. T. Laurinavičienė sakė, kad jai skara didelis prisiminimas, nes brolis nupirko: tai kai aš ją pamatau – „amžiną atilsį“ pasakau“. E. Barkuvienė pasakojo: „*Sesuo vedėsi, norėjo, kad atiduot, bet mama saka: „kur aš būsiu, ti ir skara*“. *Jai čia irgi vyra pirқта. Mama pas man gyvena – man atiteko. Man skara – amžina mamos atmintis. Už jokių pinigų neatiduoč.*“

Dalis skarų išliko, nes įgijo kitą praktinę paskirtį. Dažnai jomis kas nors buvo apdengiama (pavyzdžiui, sugavus spiečių bičių avilys), apklojama, naudojamos vietoj patiesalo lyginant rūbus, įtiesiamos į antklodes, lovas, užklojami vaikai. Penktąjį–septintąjį dešimtmečiais trūko medžiagų, jas karpė į mažas skareles arba iš jų siuvo kitus rūbus, sijonus, dažniausiai puspalcčius, *votinius, nažutkas*, buvo *kletkuotų* švarkų mada (22 pav., žr. spalvotą lanką). Kita dalis XX amžiaus pabaigos nepasiekė, nes susidėvėjo, suplyšo, „*sudužo kaip sietas*“.

* * *

Tauragnų apylinkėse didžiųjų skarų dėvėsenos tradicija gyvavo iki XX amžiaus penktojo ir šeštojo dešimtmečio, pavieniais atvejais ir ilgiau. Čia tradicinės skaros dėvėtos ilgiau nei Suvalkijoje, Žemaitijoje, šiek tiek trumpiau nei Dzūkijoje. Šios tradicijos nebetęsė moterų karta, gimusi XX a. trečiąjį ir vėlesniais dešimtmečiais. Didžiųjų skarų poreikį ir nykimą lėmė keletas priežasčių: bendraeuropinės miestietiškos mados įtaka, kurią pagreitino suklestėjusi tekstilės pramonė ir masinė siūtinės aprangos gamyba, techninė pažanga, patogesnių transporto priemonių atsiradimas. XX a. pirmojoje pusėje skaros pagal jų gamybos pobūdį buvo trejopos: 1) savadarbės, namie austos; 2) profesionalių amatininkų, kaimo audėjų austos; 3) fabrikinės, manufaktūrinės, importuojamos iš kitų šalių. Paskutiniu visuotinės skarų dėvėsenos laikotarpiu vyravo importinės fabrikinės gamybos skaros. Tai lėmė panašių ir vienodų raštų skarų paplitimą visoje Lietuvoje. Šiame krašte austų skarų būdingų bruožų charakteristiką riboja gausesnių pavyzdžių stoka. Masyvias skaras pakeitė lengvos ir mažesnės, megztos skaros, skarelės ir šalikai.

Pasakojo:

Veronika Dambrovienė, gim. 1908, gyv. Lukošių k.
 Teklė Laurinavičienė, gim. 1908, gyv. Tauragnose
 Teklė Balčiūnienė, gim. 1911, gyv. Taurapilio k.
 Adelė Bikuvienė, gim. 1912, gyv. Tauragnuose
 Elena Barkuvienė, gim. 1917, gyv. Daunorių k.
 Emilija Kaukėnienė, gim. 1917, gyv. Sėlės k.
 Veronika Šimkūnienė, gim. 1918, gyv. Sėlės k.
 Emilija Jurgelėnienė, gim. 1919, gyv. Tauragnuose
 Veronika Augutienė, gim. 1919, gyv. Sėlės k.
 Adelija Paukštienė, gim. 1921, gyv. Tauragnuose
 Veronika Žičkienė, gim. 1921, gyv. Sirvydžių k.
 Teklė Bagdžiūnienė, gim. 1921, gyv. Maleckažemio k.
 Ona Rakauskienė, gim. 1921, gyv. Tauragnuose
 Ona Kriugiškienė, gim. 1922, gyv. Daunorių k.
 Monika Jauniškienė, gim. 1922, gyv. Tauragnuose
 Angelė Miduvienė, gim. 1923, gyv. Stučių k.

Bronė Barkuvienė, gim. 1924, gyv. Daunorių k.
 Ona Gimbutytė, gim. 1924, gyv. Tauragnuose
 Elena Musteikienė, gim. 1924, gyv. Tauragnuose
 Emilija Ivonytė, gim. 1924, gyv. Tauragnuose
 Anelė Sudniuvienė, gim. 1925, gyv. Tauragnuose
 Ona Šuminienė, gim. 1926, gyv. Kumšos k.
 Teofilė Gasiūnienė, gim. 1926, gyv. Bajorų k.
 Genovaitė Mačiulienė, gim. 1926, gyv. Sėlės k.
 Stefanija Stundžienė, gim. 1926, gyv. Maleckažemio k.
 Genė Dindienė, gim. 1927, gyv. Tauragnuose
 Angelė Martinkėnienė, gim. 1928, gyv. Tauragnuose
 Emilija Damošienė, gim. 1928, gyv. Pilkenių k.
 Ona Ruzgienė, gim. 1929, gyv. Pilkenių k.
 Stasė Adomėnienė, gim. 1929, gyv. Šeimaties k.
 Jadvyga Šinkūnienė, gim. 1930, gyv. Šinkūnų k.
 Angelė Šinkūnienė, gim. 1932, Taurapilio k.
 Eugenija Kriugiškienė, gim. 1933, Sėlės k.
 Elžbieta Stundžaitė, gim. 1933, gyv. Daunorių k.
 Veronika Šimkūnienė, gim. 1934, gyv. Bajorų k.
 Apolonija Strazdienė, gim. 1934, gyv. Tauragnuose
 Teklė Jauniškienė, gim. 1935, gyv. Daunorių k.
 Vitalija Šabliauskiene, gim. 1935, gyv. Tauragnuose
 Ona Andriuševičienė, gim. 1936, gyv. Gaidžių k.
 Žiegdrienė, gim. 1937, gyv. Sėlės k.
 Vilija Žaunierienė, gim. 1938, gyv. Bajorų k.
 Bronė Bikuvienė, gim. 1938, gyv. Šinkūnų k.
 Ona Bikutė, gim. 1938, gyv. Šinkūnų k., Vilniuje
 Janina Katinienė, gim. 1940, gyv. Taurapilio k.
 Vitalija Gurskėnienė, gim. 1940, gyv. Žiezdrų k.
 Janė Trinkūnienė, gim. 1946, gyv. Bajorų k.

Audėjos

Ona RAKAUSKIENĖ (STUNDŽAITĖ) – gimė 1921 m. Meldutiškio k., Tauragnų vls. Tauragnuose gyvena 20 metų. O. Rakauskienė audžia nuo vaikystės, iš pradžių tai buvo paprastesni audiniai – drobės, maišai, vėliau sudėtingų raštų ir technikų audiniai. Pati audėja sakė: „*dabar audžiu vien gražumynus*“. Audimo staklės labai senos, darytos jos senelio. Raštus mėgsta kurti pati, dažniausiai juos audžia dimais, naudoja lino, medvilnės, šilko siūlus. Daug metų Ona dirbo laiškininke, audimui likdavo vėlūs vakarai ir naktys. Rakauskienės žodžiais: „*Raikia labai kuntrybės*“. Dabar jos skrynia pilna lovatiesių, rankšluosčių ir kitokių audinių. Be audimo, Ona Rakauskienė užsiima ne mažiau garbingu darbu – duonos ir pyragų kepimu. Gardžiąją duoną Rakauskienė kepa ant ažuolo lapų.

O. Rakauskienė.

Aut. nuotr.

2000 m.

Elžbieta STUNDŽAITĖ – gimė 1933 m. Daunoriuose, Tauragnų vls. Gyvena ten pat. Elžbietą austi išmokė mama. Apie audimą ji pasakojo: „*Jau nuo 17 metų audžiu, teip paprastus, a tadu nuo 18–20 metų pradėjau rinktinius austi.*

Dabar jau mažai tenka austi, darbai... Žiemom jau tik". Audimo stakles iš pušies medžio darė jos senelis Augustinas Stundža. E. Stundžaitė audiniuose mėgsta išausti tautinius simbolius: rankšluosčių raštuose įkomponuoja Lietuvos himno žodžius. Audimo žinias su malonumu perduoda visiems tuo besidomintiesiems. Austi mokė Šeimaties, Daunorių kaimų moteris. Savo audinius yra rodžiusi parodose.

E. Stundžaitė. Aut. nuotr. 2000 m.

Genė DINDIENĖ (ROŽYTĖ) – gimė 1927 m. Ryliškių k., Tauragnų vls. Tauragnuose gyvena 22 metus. Audžia nuo 18 metų. Apie savo audimo stakles Dindienė pasakojo: „Daug jau jom metų. Čia mano pamotė atsivežė. Kai tarnava, jai jau priteisė, išvaržė tų jau ūkininkų, neturėja sumokėt atlyginimą, tai dave staklėm. Apie 60–70 metų šitom staklėm“. Dindienė audinius audžia ir sau, ir kitiems. Anksčiau ji ausdavo „šimtinius“ audinius – kai kiekviena rašto dalis išrenkama atskirai. Dabar mėgstama audimo technika – dimai.

G. Dindienė. Aut. nuotr. 2000 m.

Adelija PAUKŠTIENĖ (JUSYTĖ) – gimė 1921 m. Pasalių k., Užpalių vls. Tauragnuose gyvena 18 metų. A. Paukštienė austi išmoko būdama mokyklinio amžiaus. Jau į mokyklą ėjo savo pačios išsiausta drobine, langelių rašto (stikliukais) suknele. Tuo metu, Adelijos žodžiais, nebuvo iš ko rinktis. Šiais laikais pasirinkimo galimybės didelės, tačiau Adelija renkasi rankų darbo audinius. Jos namuose stovi dar krikšto tėvelio darytos staklės. Audžia įvairius dekoratyvinius audinius: lovatieses, užuolaidas, takus. Mėgstamiausia audimo technika – keturnytis dimais, anksčiau ausdavo ir aštuoniom – per aštuonias nytis. Žmonės mėgsta A. Paukštienės audinius, todėl Adelija juos noriai dovanoja.

A. Paukštienė. Aut. nuotr. 2000 m.

Straipsnis „Versmės“ leidykloje gautas 2001 10 18, spaudai parengtas 2005 06 16.
Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ monografijoje „Tauragnai“, Vilnius, *Versmė*, 2005, p. 903–915 (vyriausiasis redaktorius sudarytojas Venantas Mačiekus).
Straipsnis interneto svetainėje www.llt.lt skelbiamas nuo 2007 08 28.